

КОМПОНЕНТИ ТВОРЧОГО СТИЛЮ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

**Панадій О.,
студентка магістратури Навчально-наукового інституту педагогіки,
психології, підготовки фахівців вищої кваліфікації.
Науковий керівник – доц. Холковська І.І.**

Професійне становлення особистості вчителя розглядається як шлях вирішення професійно значущих, соціально детермінованих завдань, що набувають все більшої складності, — пізнавальних, морально-етичних і комунікативних, в процесі чого вчитель опановує необхідний комплекс пов'язаних з його професією ділових і моральних якостей. При цьому відбувається формування творчого стилю педагогічної діяльності вчителя.

Реалізуючи професійні стосунки, особистість об'єктивує себе в новій якості. Вчитель не просто працює, а так чи інакше, творчо або споживацькі ставиться до виконання своїх професійних обов'язків, і спосіб ставлення, який він обирає, «повертається» до нього, або сторицею окупаючи його працю, приносячи задоволення і даючи сили на її продовження, або відсікає багато можливостей, приносячи почуття нудьги, збіднюючи особистість і знижуючи її активність. Таким чином, професійне становлення особистості вчителя є вдосконаленням способів її включення в педагогічну роботу, розвитком здатності реалізувати себе в ній і формувати творчий стиль педагогічної діяльності в процесі всієї педагогічної праці. Шлях формування особистості вчителя – не лише здійснення себе в педагогічній діяльності, але і становлення і розвиток через цю діяльність.

Виходячи з методологічно важливої вказівки М. Папучі про те, що «людина формується в процесі виховання, що відображається в мірі привласнення індивідом суспільних стосунків, що розкривається в його практично перетворювальній діяльності, мірі його соціальної активності. Умовою розвитку сутнісних сил кожного є взаємообмін сутнісними силами між людьми» [8, с.287]. Це надзвичайно важливе для педагогічної практики положення. Про соціально-професійний потенціал особистості вчителя

варто судити по тому, якою мірою потребують його учні, їх батьки, колеги, який його «внесок» в їх життя і діяльність.

Оскільки ми говоримо про професійне становлення особистості вчителя як про формування у нього творчого стилю діяльності в процесі його праці, то необхідно, на наш погляд, зупинитися на компонентному складі творчого стилю педагогічної діяльності.

Аналіз психолого-педагогічних джерел показує, що компонентами творчого стилю педагогічної діяльності є: *мотиваційний, змістовий і рефлексивний*.

Мотиваційний компонент. Мотиваційна сфера є «стартером», пусковим механізмом інтелектуальної діяльності. Це особливо переконливо показано в працях Л. Виготського: «Думка — ще не остання інстанція... Сама думка народжується не з іншої думки, а з мотивуючої сфери нашої свідомості, яка охоплює наш потяг і потреби, наші інтереси і спонукання, наші афекти і емоції. За думкою стоїть афектна і вольова тенденція. Тільки вона може дати відповідь на останнє «чому» в аналізі мислення» [2]. У зв'язку з цим, аналізуючи компонентний склад творчих здібностей студентів-майбутніх учителів, буде правомірним виокремити мотиваційно-творчу активність і спрямованість особистості як одну з найважливіших підструктур їх творчих здібностей.

Із зарубіжних праць з теорії мотивації найбільший інтерес становлять праці А. Маслоу, оскільки науковець вказує на потреби особистості в творчості. В теорії А. Маслоу визначені п'ять рівнів мотивації поведінки і відповідних потреб особистості:

1. Фізіологічні (у їжі, одязі, відпочинку).
2. У безпеці, захисті від насильства і загроз.
3. У спілкуванні, прихильності і любові.
4. У повазі, високій самооцінці, в самостійності, в успіху, престижі, доброму імені.
5. У самовираженні, в реалізації своїх здібностей і талантів, у розвитку своїх завдатків, потреба в творчості.

Крім того, А. Маслоу виокремлює ще три, «вищі потреби: допитливість, потреба в осмисленні того, що оточує, естетична потреба в красі, симетрії, порядку і простоті» [7]. Елементарний аналіз показує, що не лише вищі потреби, але і потреби третього, четвертого і п'ятого рівнів варто враховувати в поясненні причин творчих досягнень і творчих здібностей студентів.

Необхідно в нашому дослідженні звернути увагу на потребу в спілкуванні, яку, ймовірно, варто враховувати при аналізі комунікативних властивостей і особливостей особистості, а також на потребу в красі, симетрії, порядку, простоті, які необхідно враховувати при аналізі естетичних якостей особистості в системі творчих здібностей. У цьому контексті важливим є положення В. Загвязинського, який писав, що «творчі здібності самі по собі не перетворюються на творчі звершення. Для того, щоб отримати результат, добитися творчих досягнень, потрібен «двигун»,

або «приводний пас», який запустив би в роботу механізм мислення. Іншими словами, потрібні бажання і воля, потрібна «мотиваційна основа». Отже, мотиваційний компонент моделі особистості майбутнього вчителя, який має високий рівень сформованості творчого стилю педагогічної діяльності, можна представити таким чином: потреби (матеріальні, духовні та ін.); усвідомлення потреб (у формі інтересів, бажань, прагнень, цілей); мотивація до дії; установка (внутрішня мобілізація, готовність до практичної дії). Але, разом з мотиваційним компонентом, існує змістовий компонент творчого стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя.

Змістовий компонент складається з сукупності професійних умінь і навичок. Науковці виокремлюють такі групи вмінь, якими повинен володіти вчитель: організаторські (вміння зацікавити дітей, розподілити і організувати їх роботу); трудові (знання елементів праці і методів навчання праці); художні (здібності висловлювати свої думки живою, літературною мовою); методичні (вміння організувати розумову діяльність учнів); громадські (вміння вести громадську роботу); культурні.

На думку О. Щербакова, показниками професіоналізму вчителя є наявність в його роботі: вміння органічно поєднувати свою інформаційну функцію як викладача шкільного предмету з функціями прогнозування і управління процесом розумового розвитку особистості школяра; творче ставлення до своєї діяльності, до оволодіння вміннями і навичками вивчення і узагальнення педагогічного досвіду кращих учителів; уміння бачити в дитині не лише об'єкта, але і суб'єкта дії, що вибірково ставиться до дійсності, яка оточує його, і до самої діяльності, що організується вчителем, а також до особистості самого вчителя [11, с. 124-131].

О. Абдулліна, зробивши спробу визначити групи вмінь, загальних для вчителів різного профілю, виокремила вміння і навички з: організації освітнього процесу і керівництва пізнавальною діяльністю школярів; виховної роботи з учнями і керівництва їхнім самовихованням; політико-просвітницької роботи серед населення і пропаганди педагогічних знань; вивчення і узагальнення передового досвіду; аналізу і узагальнення особистого досвіду; самоосвітньої роботи [1, с.4-5].

При цьому деякі автори ускладнюють завдання, прагнучи виокремити в діяльності вчителя «наскрізні», інтегральні вміння, які є складовими частинами окремих груп умінь: уміння вивчати школярів, уміння вирішувати педагогічні завдання, організаційні й інформаційні вміння. Так, наприклад, С. Єлканов на основі психологічного аналізу діяльності дійшов висновків, що величезне число педагогічних дій забезпечується порівняно невеликим переліком основних умінь, що реалізуються вчителем на практиці. До таких умінь, на його думку, належать пізнавальні, конструктивні, комунікативні і організаторські [5, с. 34-38].

Рефлексивний компонент. Найважливішим і необхіднішим компонентом у структурі творчого стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя є рефлексія, що характеризує пізнання і аналіз студентом явищ власної свідомості і діяльності.

Термін «рефлексія» у вітчизняній літературі вперше використовувався в 30-40-их роках минулого століття. Аналізуючи відмінності в підходах до проблематики рефлексії, В. Сластьонін і Л. Подимова зазначають наявність двох традицій у трактуванні процесів рефлексії: 1) аналіз рефлексії свідомості, що веде до роз'яснення значень об'єктів і їх конструювання; 2) рефлексія як розуміння сенсу міжособистісного спілкування. У зв'язку з цим, авторами характеризуються такі процеси рефлексії: саморозуміння і розуміння іншого; самооцінка і оцінка іншого; самоінтерпретація й інтерпретація іншого [10, с.114].

Рефлексія (від латів. *reflexio* – «звернення назад») – процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів. Поняття рефлексії виникло у філософії і означало процес роздумів індивіда про те, що відбувається в його власній свідомості. У сучасних дослідженнях звертається увага на розвиток механізмів рефлексії особистості педагога як однієї з найважливіших умов усвідомлення, критичного аналізу і конструктивного вдосконалення власної діяльності. Роботи О. Акімової, Л. Манчуленко, Я. Пономарьова, В. Століна, І. Чеснокової розкривають різні аспекти оволодіння особистістю позицією рефлексії, усвідомлення власної діяльності і спілкування.

В. Зінченко зазначає, що об'єктом рефлексії можуть бути не лише підстави розумової діяльності, але і «підстави і способи регуляції людиною власної поведінки, дій, учинків, власне процеси рефлексії, і, нарешті, власна або особиста свідомість» [6, с. 25]. Властивості рефлексії пов'язані з цілями життя і діяльності, ціннісними орієнтаціями, установками, виконуючи функцію саморегулювання і контролю розвитку, сприяючи освіті і стабілізації єдності особистості.

В. Галузяк виокремлює показники рефлексивності як професійно важливої якості вчителя: здатність до адекватної оцінки власних якостей і здібностей; усвідомлення і корекція власних дій; осмислення вихідних засад, на яких ґрунтується професійна діяльність, здатність ставити їх під сумнів і корегувати; усвідомлення власного "дзеркального Я"; розуміння впливу своїх індивідуально-психологічних особливостей на професійну діяльність та корегування на цій основі власної поведінки; усвідомлення власних достоїнств і недоліків, визначення перспектив особистісно-професійного розвитку [3, с. 28]. Активізація рефлексивних процесів є важливою умовою розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів і формування творчого стилю діяльності [4].

Здатність людини рефлексивно ставитися до самої себе і до своєї діяльності є результатом освоєння (інтеріоризації) особистістю соціальних стосунків між людьми [2]. На основі взаємодії з іншими людьми, коли людина намагається зрозуміти думки і дії іншого, вона виявляється здатною рефлексивно ставитися і до самої себе. Отже, аналіз рефлексивного компонента в структурі творчого стилю педагогічної діяльності майбутнього вчителя дозволяє зробити висновок, що рефлексивні процеси пов'язані з пізнанням і аналізом студентом явищ власної свідомості, усвідомлення власної діяльності і розуміння сенсу міжособистісного спілкування.

Учитель у ході своєї професійної діяльності виконує дві основні функції: навчальну і виховну. Реалізація цих функцій вимагає від сучасного педагога таких особистісних параметрів: потреби і здібності до активної і різнобічної професійної і соціально-культурної діяльності; тактовності, почуття емпатії, терплячості і терпимості в стосунках з дітьми і дорослими, готовності приймати і підтримувати їх, а якщо треба, то і захищати; розуміння своєрідності і відносної автономності саморозвитку особистості; вміння забезпечити внутрішньогрупове і міжгрупове спілкування, запобігати конфліктам у дитячому і дорослому співтовариствах; знання особливостей психічного розвитку, особливо дітей з проблемами, і прагнення разом з ними цілеспрямовано створювати умови, необхідні для їхнього саморозвитку; здібності до власного саморозвитку і самовиховання [9, с.40].

Таким чином, *структура творчого стилю педагогічної діяльності* містить необхідні знання і вміння; специфічні професійні, соціально-психологічні, творчі (креативні) і особистісні якості вчителя, що визначають його здатність працювати в умовах ринкових стосунків, домагаючись результатів, адекватних вимогам особистісно-орієнтованої освіти.

Література

1. Абдуллина О.А. Проблема педагогических умений в теории и практике высшего педагогического образования/О.А. Абдуллина // Педагогика и психология. – 1996.- №1. – С.3-8.
2. Выготский Л.С. Собрание сочинения. В 6-ти т./ Л.С. Выготский. – Т.2.- М.: Педагогика, 1992.- 389с.
3. Галузяк В. М. Показники рефлексивності як критерію особистісної зрілості вчителя / В. М. Галузяк // Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі : зб. наук. ст. / Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. Сковороди. – Х.: ХНПУ; ХОГОКЗ, 2012. – С. 25-29.
4. Галузяк В. М. Активізація рефлексивних процесів як умова розвитку особистісної зрілості майбутніх учителів / В. М. Галузяк // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М.Коцюбинського. Серія: «Педагогіка і психологія». Випуск 39. – Вінниця, 2013. – С. 59-65.
5. Елканов С.Б. К проблеме профессионального становления будущего учителя / С.Б. Елканов // Становление личности учителя-профессионала: проблемы и перспективы. – Ставрополь, Просвещение, 2003. – С.34-38.
6. Зінченко В.П. Світ свідомості і структура свідомості / В.П. Зінченко //Педагогіка і психологія. -2001.-№2. – С.25 – 34.
7. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу //Вестник Московского университета. Сер.7. Философия. – 1991.- №3. – 97 с.
8. Папуча М. В.Внутрішній світ людини та його становлення [наукова монографія] / Микола Васильович Папуча. – Ніжин : Видавець Лисенко М. М., 2011. – 656 с.
9. Паринова Т. К. Демократична взаємодія вчителя і учнів / Т.К. Паринова, Н. В. Якса // Демократична школа. – 2003. – №4. – С. 38 – 41.
10. Слостенин В.А. Педагогика: Инновационная деятельность /В.А. Слостенин, Л.С. Подымова.- М.: ИЧП «Издательство Магистр», 1997. – 320 с.
11. Щербаков А.И. О подготовке студентов-будущих учителей к исследованию педагогических явлений// Психология труда и личности учителя. – Л., 2007. – С.124-131.